

Souhrnná teritoriální informace:

Východní Timor

Zastupitelský úřad 25. 4. 2024 12:05

Východní Timor je z nejmladších asijských států. Od získání nezávislosti v roce 2002 učinil velký pokrok ve smyslu ustavení míru, rekonstrukce infrastruktury a zavedení veřejných služeb. Přesto platí, že jde o mimořádně křehký stát, který se stále vypořádává s odkazem válečného konfliktu a nutně vyžaduje hospodářskou diverzifikaci. Ekonomický výhled je spíše než od transformace TL v turistickou oblast, pro kterou však země už svou polohou nemá dispozice, spíše odvislý od přeformulování strategie pro olejářský a plynářský průmysl. Ostrovní stát může do značné míry těžit ze své geostrategické pozice, kdy tvoří most mezi Asií a Pacifikem, a na jehož malém území se střetávají zájmy velkých hráčů přesně opačných barikád, Čínské lidové republiky na jedné straně, Spojených států amerických a Austrálie na straně druhé. Dle hodnocení OECD nižší středně-příjmová ekonomika si v posledních letech mohla připsat i některé nečekané úspěchy zejména s ohledem na příliv zahraničních investic ze strany Singapuru do sektorů spojených s turismem a do nemovitostí, a zachování relativně vysokého tempa růstu v porovnání se skupinou států na stejné rozvojové úrovni. Východní Timor usiluje o integraci do mezinárodní komunity a dlouhodobě aktivně pracuje na přijetí do skupiny států ASEAN. Současně se země také otevírá mezinárodnímu obchodu, na kterém je a bude bytostně závislá, a v roce 2024 po osmi letech jednání přistoupila společně s Komorskými ostrovy k WTO.

Timorské hospodářství od získání nezávislosti výrazně posílilo. Podle World Bank Data si Východní Timor stále lépe než mnoho sousedních států zejména v kritickém covidovém roce 2021, kdy vykazoval růst 4,4 % HDP. Toto tempo také převýšilo srovnání se skupinou tzv. malých států (průměr 3,7 %) a srovnání se skupinou LCD zejména rozvinutých států (průměr 2,3%) S výměrou HDP na hlavu Východní Timor mírně převyšuje LDC skupinu, a řadí se tak do skupiny nižších středně-příjmových států. Snaha timorské vlády o integraci země do mezinárodní komunity, přítomnost řady rozvojových institucí se štedrými rozvojovými nástroji a současně přítomnost významných nerostných zdrojů tvoří potenciálně zajímavé prostředí pro evropský vývoz, zejména pak skrze rozvojové programy. Štedré investiční pobídky, nižší míra celní zátěže a současně mladá a velmi levná pracovní síla jsou dobrými argumenty pro zvážení investičního vstupu v tomto odlehleém ostrovním státě.

Východní Timor patří k nejlépe hodnoceným demokraciím regionu, současně drží masivní potenciál v ložisku Greater Sunrise, jehož optimální správa může jednu z nejmenších ekonomik světa potýkajících se s řadou rozvojových problémů v horizontu několika let proměnit v Dubaj či Singapur.

Základní údaje	
Hlavní město	Dili
Počet obyvatel	1,34 milionů
Jazyk	tetum, portugálština, angličtina, indonéština
Náboženství	římskokatolická církev
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlava státu	José Ramos-Horta
Hlava vlády	Xanana Gusmao
Název měny	USD, vlastní centavové mince (pouze pro drobné platby)
Cestování	
Časový posun	SEČ + 9 hodin
Kontakty ZÚ	
Velvyslanec	Jaroslav Doleček
Ekonomický úsek	Alena Štojdlová
Konzulární úsek	neobsazeno
CzechTrade	Ivan Kameník
Czechinvest	neobsazeno
Ekonomika	2023
Nominální HDP (mld. USD)	2,407
Hospodářský růst (%)	-17
Inflace (%)	8,4
Nezaměstnanost (%)	N/A

Kapitoly a podkapitoly:

1 Základní informace o teritoriu

- 1.1 Systém vládnutí a politické tendence v zemi
- 1.2 Zahraniční politika země
- 1.3 Obyvatelstvo

2 Ekonomika

- 2.1 Základní údaje
- 2.2 Veřejné finance a státní rozpočet
- 2.3 Bankovní systém
- 2.4 Daňový systém

3 Obchod a investice

- 3.1 Obchodní vztahy
- 3.2 Přímé zahraniční investice
- 3.3 FTA a smlouvy
- 3.4 Rozvojová spolupráce
- 3.5 Perspektivní obory (MOP)

4 Kultura obchodního jednání

- 4.1 Úvod
- 4.2 Oslovení
- 4.3 Obchodní schůzka
- 4.4 Komunikace
- 4.5 Doporučení
- 4.6 Státní svátky

5 Základní podmínky pro uplatnění českého zboží na trhu

- 5.1 Vstup na trh
- 5.2 Formy a podmínky působení na trhu
- 5.3 Marketing a komunikace
- 5.4 Problematika ochrany duševního vlastnictví
- 5.5 Trh veřejných zakázek
- 5.6 Platební podmínky, platební morálka a řešení obchodních sporů
- 5.7 Víza, poplatky, specifické podmínky cestování do teritoria
- 5.8 Zaměstnávání občanů z ČR
- 5.9 Veřejné akce

6 Kontakty

- 6.1 Kontakty na zastupitelské úřady ČR v teritoriu
- 6.2 Praktická telefonní čísla (záchranka, policie, požárníci, infolinky, apod.)
- 6.3 Důležité internetové odkazy a kontakty

1 Základní informace o teritoriu

Podkapitoly:

[1.1 Systém vládnutí a politické tendence v zemi](#)

[1.2 Zahraniční politika země](#)

[1.3 Obyvatelstvo](#)

1.1 Systém vládnutí a politické tendence v zemi

Východní Timor je považován za relativně politicky stabilní zemi, kde se dle prognóz politická stabilita bude dále upevňovat i v období let 2024-2025. Současný prezidentský kabinet vedený zkušeným politikem José Ramos-Horta (nom.), reprezentantem tzv. generace 75 - válečných veteránů a držitelem Nobelovy ceny míru z roku 1996, je v politickém souladu se stávající vládou koalice Demokratické strany a stranou CNRT, která by měla zemi vládnout až do roku 2028. Předseda vlády Xanana Gusmao (nom.) je taktéž respektovaným válečným veteránem, současně lídrem koaliční strany CNRT a v jeho politické kariéře nechybí ani zkušenost z prezidentské funkce (2002-2007). Vládnutí v zemi je výsledkem politického pnutí mezi stávající jednomyslnou vládou a opoziční stranou Revoluční fronty (Fretilin). Parlament je jednokomorový a je složen z 52 až 65 členů, jejichž mandát trvá pět let. Prezident během svého pětiletého mandátu může vetovat návrhy legislativ předkládané vládou, ve své funkci je mimojiné také šéfem Státní rady a Nejvyšší rady bezpečnosti.

Aktuální složení vlády lze konzultovat na úřední desce [této](#).

Zřejmě nejvýznamnějším dosavadním pilířem vládního programu je návrh na rozvoj ložiska Greater Sunrise a využití zpracovatelského potenciálu místních rafinérií pro zajištění dalšího zdroje příjmů státní pokladně. Pokud budou v plném rozsahu aktivity realizovány v horizontu proponovaného roku 2030, bude se jednat o zásadní odkaz stávající koalice pod vedením X. Gusmao. Ten současně podporuje jmenováním klíčových osob s odpovídající zkušeností do vedení státních olejářských podniků, stejně jako do vysokých úřednických funkcí s cílem zajistit úspěšný rozvoj olejářsko-plynárenského průmyslu v zemi, tj. stabilní příjmu do státního fondu Petroleum Fund.

1.2 Zahraniční politika země

Východní Timor usiluje o postupnou integraci do mezinárodní komunity států prostřednictvím přístupu k uskupení ASEAN a prostřednictvím již úspěšného vstupu do WTO. V otázce případného členství v uskupení ASEAN požívá od roku 2022 Východní Timor pozorovatelského statutu, a dle posledních prognóz a silné podpory Indonésie během jejího předsednictví v roce 2023, by země mohla k ASEAN přistoupit výhledově v roce 2025. Vlastnímu členství však předchází podpis 66 smluv, na obou stranách jsou však nepřekročitelná minima. Členské státy ASEANu se obávají přílišné závislosti TL na olejářském průmyslu a obecně špatných hospodářských výsledků, kdy téměř polovina obyvatel se pohybuje pod hranicí chudoby, pro TL je z druhé strany zásadní jednomyslnost v otázce odsouzení vojenského puče v Barmě. TL by mohl potenciálně z členství v ASEANu významně těžit při rozvoji školského systému, sociální a kulturní politiky, ale také případných investic a pracovní síly. V každém případě by se TL zařadilo do demokratického křídla uskupení ASEAN a dle dosavadních postojů by spíše hájila principy liberální demokratické společnosti a vládu práva. Podobným způsobem ostatně TL odmítá agresi na Ukrajině a vzdor slabé finanční pozici podporuje ukrajinské uprchlíky prostřednictvím příspěvku do WFP.

Zahraniční politika země je definována především relativně pevnými vztahy s Austrálií, která je významným rozvojovým donátorem v zemi, stejně jako investorem, a se kterou společně jedná o správě ropného ložiska Greater Sunrise, zásadního zdroje státních financí. Austrálie má zvláštní zájem zachovat v zemi stabilitu a pomoci se stabilizací státních financí, kdy tato zájmová oblast na pomezí Asie a Pacifiku, může a je předmětem vlivu ČLR. Ve vztahu k ČLR se sice Východní Timor nestaví zcela odmítavě, ale jeho ultimátním zájmem je spíše orientace na ASEAN, který mu poskytne mnoho-vektorové a kulturně i hospodářsky vyváženější vztahy. I přes jisté koketování o energetickém partnerství mezi TL a ČLR se nezdá, že by to toho energetického megaprojektu měla čínská velmoc výrazně zasáhnout. Zdánlivé přibližování s ČLR je tak využíváno spíše jako memento pro západního partnera.

Vztah TL s bývalým kolonizátorem Indonésií je dáván za dobrý příklad překonání historických křivd, kde dominují aktuální ekonomické zájmy a vize do budoucna stejně jako stabilita v jihovýchodní Asii nad snahou vyčíslvat reparace. Jsou to ostatně právě indonéské státní podniky i soukromé firmy, které se podílí na výstavbě zdejší infrastruktury, která má šanci urychlit hospodářský růst země.

1.3 Obyvatelstvo

Demografický růst Východního Timoru činí k censu z roku 2022 1,8 %, a je tak srovnatelný s Laosem, Kambodžou nebo Filipínami. Populačně slabá země se s ohledem na míru rozvoje potýká s typickými atributy téhož: velmi mladá společnost (více než 70 % mladší 35 let), kde přibližně 60 % je v produktivním věku, dále nižší průměrná délka života nedosahující 68 let, a současně vyšší míry plodnosti mezi 3 až 4 potomky na matku. Téměř polovina timorského obyvatelstva žije pod hranicí chudoby a většina se živí zemědělstvím. Sociální propast je hluboká zejména v porovnání života na východě a západě země, či v městských oblastech a na venkově. Větší pracovní uplatnění nacházejí obyvatelé jihovýchodní části země orientované na olejářské ložisko Greater Sunrise, kde se nachází zpracovatelské závody a další infrastruktura.

Větší část populace se koncentruje na západě země a přilehlých ostrovech Atauro a Oe-Cusse a nejvyšší míru urbanizace přesahující 95 % nepřekvapivě vykazuje hlavní město a přilehlá oblast Dili. Na nejvýchodnějším cípu Malajského poloostrova se usadila především papuánská, malajská a polynéská etnika, která do značné míry spojuje křesťanské katolické náboženství s menším zastoupením muslimů a křesťanských protestantů. Významným aspektem jsou také rodinné vazby timorského obyvatelstva na Indonésii. Jazykovou rozmanitost v dobách portugalské okupace spojila portugalská, kterou mnozí dosud vládou, oficiálními jazyky byly však určeny jazyk tetum a portugalská, zatímco angličtina a indonéská bahasa zůstávají pracovními jazyky.

Multietnický a multikulturní timorský národ spojil společný boj za nezávislost na přelomu milénia, nechvalně známý vojenský zásah indonéské armády měl za následek vyhlazení 200 000 místních obyvatel a dodnes tato skutečnost zůstává nezpracovaným traumatem, které se propisuje do současných reálií i mentálního nastavení. Současně nestabilní hospodářská situace vede mnohé Timořany k ekonomické migraci směrem do zámoří, jak je to ostatně typické pro jiné menší pacifické ostrovy. Exodus elit ohrožuje zemi na socio-ekonomickém rozvoji i politické stabilitě, současně však právě příjmy ze zahraničních převodů tvoří druhý největší příjem země. Frustrace z nedostatku pracovních míst a nedostatku zboží však převládá před národním cítěním.

2 Ekonomika

Podkapitoly:

[2.1 Základní údaje](#)

[2.2 Veřejné finance a státní rozpočet](#)

[2.3 Bankovní systém](#)

[2.4 Daňový systém](#)

2.1 Základní údaje

TL rozpočet v roce 2024 zaznamená významnou redukcí o 18 % a celkový balík bude dosahovat skrovných 1,6 mld. USD. Přesto se na venek snaží země vystupovat sebevědomě, podporuje ukrajinské uprchlíky humanitárním darem skrze WFP či v duchu sloganu aerolinií Air Timor „Buduj národ“ nakupuje pro své státní aerolinky první airbus a plánuje zintenzivnit konektivitu prozatím jen do svatostánku mezinárodního turismu, na Bali.

V roce 2024 se očekává kontrakce HDP o 6 % v důsledku ukončení těžebních aktivit na ložisku Bayu-Undan. Provozovatel ložiska australská společnost Santos nyní zvažuje alternativu využití ložiska jako úložiště uhlíku. TL bude i nadále vyžadovat štedré investice převážně do infrastruktury. Silnice a zásobování vodou dominují vládním výdajovým plánům a budou pokryty z rezerv uložených v Národním ropném fondu (PF), předpokládá se tak navýšení výdajů na infrastrukturu o 11% meziročně. Pokračovat budou také práce na rozšíření mezinárodního letiště Nicolau Lobato a modernizaci mezinárodního letiště v Dili. Třífázový projekt bude zahájen v roce 2024 je, a navždy bude odkazem australského partnera, ten na něj poskytl půjčku ve výši 40 M USD a grant ve srovnatelné výši společně s ADB, WB a JAP vládou. Rozvoj infrastruktury má pochopitelně nastartovat hospodářský růst. Nabízí se tak ptát, jaké ústupky se pak od TL budou očekávat. Expanze letiště N. Lobato zase proběhne pod taktovkou indonéské firmy PT Waskita Karya, projekt v hodnotě téměř 73 M USD bude financován ADB. Nicméně tam indonéská stopa nekončí. Stejná IDN firma se uchází o projekt realizace trhu Tono v Oe-cusse poblíž hranic s IDN. Projekt rozvoje přístavu Dili jako terminálu pro cestující rovněž zatíží výdajovou část rozpočtu, ačkoliv studie proveditelnosti ještě nebyly dokončeny. Kromě zlepšení konektivity, pravděpodobně poroste i cestovní sektor v kontextu probíhající rekonstrukce sochy Cristo Rei a výstavbě hotelových zařízení. Australská energetická společnost Woodside Energy vypisuje zakázku na koncepční studii využití ložiska Greater Sunrise a v její obchodní kauze se zrcadí tradiční boj západu s východem o vliv v regionu. Zatímco TL vláda upřednostňuje variantu těžit ropu do rafinérie na LNG v kontinentální části na jihu TL, australská koncepce počítá s přečerpáním ropy do rafinérie v australském Darwinu. Jakkoliv AUS vláda deklaruje, že si je vědoma nutnosti stabilizovat TL hospodářství a rozvíjet jeho tuzemský průmysl, právě tato koncepce vede spíše k pokračování statu quo, kdy průmyslové rozvinuté ekonomiky žijí na úkor rozvojového světa. Po zastavení operací na Bayu-Undan je však zřejmé, že tlak na otevření Greater Sunrise neúnosně narůstá. PF bude nyní hlavním zdrojem státních financí, a převyšující výdaje budou dorovnávány mezinárodními půjčkami a vysychajícím běžným účtem. TL vláda si je neudržitelnosti struktury příjmové stránky rozpočtu vědoma, a za předpokladu neotevření ložiska Greater Sunrise prognostikuje vyčerpání PF v horizontu roku 2034.

Ukazatel	2021	2022	2023	2024	2025
Růst HDP (%)	5,32	-20,54	-17	-6	4
HDP/obyv. (USD/PPP)	5460	4730	4020	3800	3960
Inflace (%)	3,78	7,01	8,40	4	2,8
Nezaměstnanost (%)	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Export zboží (mld. USD)	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Import zboží (mld. USD)	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Saldo obchodní bilance (mld. USD)	1,995	0,892	N/A	N/A	N/A
Průmyslová produkce (% změna)	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Populace (mil.)	1,34	1,37	1,40	1,42	1,45
Konkurenceschopnost	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Exportní riziko OECD	6/7	N/A	6/7	6/7	6/7

Zdroj: EIU, OECD, IMD

2.2 Veřejné finance a státní rozpočet

Východní Timor je dle klasifikace OSN jednou ze zemí s nejnižším stupněm rozvoje. V loňském roce došlo k výrazné kontrakci nejvýznamnější komodity země, a totiž ropy a plynu, a dle expertů se počínaje roky 2024/2025 již Východní Timor nebude moci považovat za vývozce této. Dosavadní rezervy v rámci Petroleum Fund dočasně stabilizují státní rozpočet, ale dle prognóz v žádném případě nemohou vystačit déle než v horizontu roku 2034. Stávající rozpočet tak bez sociálního programu činí necelé 2 mld. USD a větší část z něho je dedikován na oblast energetiky, přírodních zdrojů a infrastruktury. Do té doby má vedení země čas na kompletní restrukturalizace hospodářství, stejně jako přepracování příjmové a výdajové stránky rozpočtu. Diskutabilní ekonomický výhled země ovšem dorovnáva

relativní politická stabilita reprezentovaná prezidentem José Ramos-Hortou, jenž zahájil svůj pětiletý mandát v roce 2022, a jehož kabinet je v plném politickém souladu se stávající vládou v čele s národním hrdinou, bojovníkem za nezávislost Xanana Gusmao (nom.). Východní Timor vládne jen menšími výrobními kapacitami a je výrazně závislý na dovozu, což ho vystavuje externím vlivům a v posledních dvou letech válečného konfliktu na Ukrajině, především světovým výkyvům cen potravin. Vláda Východního Timoru a centrální banka mají tedy jen menší manipulační prostor pro exekuci monetární politiky, také v kontextu praktické absence vlastní měny, kdy se v zemi platí americkými dolary.

Současně s kontrakcí příjmů z olejářské a plynárenského průmyslu se očekává postupný nárůst příjmů z ostatních sektorů. Ten by se měl výrazněji projevit v důsledku probíhajících investic převážně z SG, AUS, ale i ČLR během roku 2025. Očekává se zavedení optického kabelu směrem k AUS, a dále optický kabel na spojnici IDN-SG, rozvoj turismu pod vlivem aktivit singapurských developerů, významné investiční vstupy do infrastruktury také generuje Indonésie prostřednictvím státního podniku PT Waskita Karya. Zmíněný podnik se tak zasadí o rozvoj mezinárodního letiště Presidente Noelau Lobato v hlavním městě Dili, současně tatáž firma dokončuje silniční spoj mezi Tono Market-Oesilo Border Road v Oe-Cusse směrem na Napan.

Veřejné finance	2023
Saldo státního rozpočtu (% HDP)	-14,80
Veřejný dluh (% HDP)	N/A
Bilance běžného účtu (mld. USD)	N/A
Daně	2024
PO	-
FO	-
DPH	-

2.3 Bankovní systém

Na poměry malého pacifického ostrovního státu Východní Timor disponuje relativně širším spektrem bankovních služeb.

Má čtyři banky v zahraničním vlastnictví a jednu národní banku, která slouží jako měnová autorita a regulátor většiny finančních institucí. Finanční sektor také zahrnuje pojišťovny, mikrofinanční instituce, provozovatele převodů peněz, finanční družstva a družstevní záložny. Přestože finanční sektor Východního Timoru se postupně modernizuje, některá kritická omezení přetrvávají. Národní ekonomika je stále primárně založena na hotovosti a bezhotovostní platby jsou stále neefektivní. Současně pro malé a střední podniky či venkovské podniky je obtížné získat úvěry, což omezuje rozvoj soukromého sektoru. Prioritou tohoto sektoru je zlepšení finančního regulačního prostředí a vytvoření rozmanitějších finančních produktů.

Zahraníční banky:

ANZ Banking Group

PT Bank Mandiri

BNU Timor-Grupo Caixa Geral de Depositos

PT Bank Rakyat Indonesia

Tuzemská banka:

Banco Nacional de Comercio de Timor-Leste (relativně menší oproti výše zmíněným s převážně tuzemskou klientelou a zdaleka nejhustší sítí poboček)

Centrální banka:

Banco Central de Timor-Leste

Pojišťovací služby jsou jen omezené a využívá je jen minimum obyvatelstva, také v důsledku trestních kauz bývalé státní pojišťovny Nacional Insurance Timor-Leste, kterou si pod své poručnictví v roce 2017 vzala centrální banka. Dominantní většinu využívaných pojišťovacích produktů tvoří pojistky mikroúvěrů (více než 90 %) a zbytek povinné ručení za vozidla. Nízká míra důvěry v instituce společně s nízkou mírou finanční gramotnosti způsobují, že bankovních služeb využívá pouze přibližně 1 z 6 Timořanů. Konkurencí klasickým bankám jsou rozvíjející se digitální finanční služby.

2.4 Daňový systém

Východní Timor patří mezi země s nižšími daňovými sazbami a současně jako mnoho rozvojových zemí čelí problémům při jejich výběru. Daňová struktura je ukotvena v zákonu č. 8/2008 dodatek k rozpočtovému zákonu. V souboru obecně známých daňových zatížení dosud neexistuje DPH, jehož systém je teprve nastavován, z druhé strany existuje širší spektrum srážkových daní.

Obecně tedy

Korporátní daň: 10 %

Daň FO: progresivně 0-10 %

Daň z příjmu: progresivně 0-10 %

Daň z prodeje dovozového zboží: 2,5 %

Daň ze služeb: 5 %

Dovozní clo: 2,5 %

Obecně lze považovat celní zatížení za nižší s výjimkou dovozu speciálního materiálu, na který se vztahuje srážka 200 %, a dále na dovoz osobních vozidel, lodí a letadel pro individuální potřebu.

Bližší informace k daňovým povinnostem a celním výměrám jsou k dispozici v reportu [Deloitte Tax Guide](#).

3 Obchod a investice

Podkapitoly:

[3.1 Obchodní vztahy](#)

[3.2 Přímé zahraniční investice](#)

[3.3 FTA a smlouvy](#)

[3.4 Rozvojová spolupráce](#)

[3.5 Perspektivní obory \(MOP\)](#)

3.1 Obchodní vztahy

Obchodní vztahy s ČR

V roce 2023 bylo do Východního Timoru z České republiky vyvezeno zboží v hodnotě 71 000 CZK, což při současném vývozu z Východního Timoru do České republiky v hodnotě 108 000 CZK za stejné období, tvoří kladné obchodní saldo ve prospěch pacifického partnera. V roce 2023 bylo z ČR exportováno pouze textilní zboží. Z Východního Timoru do České republiky byly dodány především výrobky z hliníku, optická zařízení, ale také tradiční potravinářské výrobky – káva, čaj, maté. Plánované otevření HK ideálně přinese i oživení obchodních vztahů.

	2019	2020	2021	2022	2023
Import z ČR (mld. CZK)	0,00	N/A	0,00	0,00	0,00
Export do ČR (mld. CZK)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saldo s ČR (mld. CZK)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Zdroj: ČSÚ

TOP 5 položek importu z ČR

SITC 3	Název zboží	Hodnota (mil. CZK)	Podíl z celku (%)
841	Oděvy a prádlo pánské, chlapecké (ne pletené, háčk.)	0,07	N/A
-	-	N/A	N/A
-	-	N/A	N/A
-	-	N/A	N/A
-	-	N/A	N/A

Zdroj: ČSÚ

TOP 5 položek exportu do ČR

SITC 3	Název zboží	Hodnota (mil. CZK)	Podíl z celku (%)
699	Výrobky z kovů základních j. n.	0,05	0,09
874	Přístroje měřicí, kontrolní, analyzační, řídicí j. n.	0,01	0,01
071	Káva a náhražky kávové	0,00	0,01
743	Čerpadla (ne na kapaliny), kompresory, ventilátory ap.	0,00	0,01
784	Díly a příslušenství vozidel motorových	0,00	0,00

Zdroj: ČSÚ

Obchodní vztahy s EU

Dle EC Statistics jsou známy definitivní údaje pouze z roku 2022. EU v roce 2022 dováželo z TL převážně zemědělské a potravinové výrobky stejně jako suroviny. Do TL z EU putovaly především stroje, ale také chemické výrobky a výrobky jiného než zemědělského charakteru.

	2019	2020	2021	2022	2023
Import z EU (mil. EUR)	13,46	6,94	13,26	19,77	11,88
Export do EU (mil. EUR)	4,20	1,09	0,82	6,52	3,01
Saldo s EU (mil. EUR)	-9,27	-5,86	-12,43	-13,26	-8,87

Zdroj: Evropská komise

Obchodní vztahy se zeměmi mimo EU

TL nejvíce vyvází do ČLR (25,5%), Indonésie (20,4%), Japonska (14,5%), Jižní Koreje (13,4%), Thajska (6,6%). V souhrnu TL vyvezl zboží a komodity za více než 500 M USD v roce 2022. Strukturálně vývozem dominovala surová ropa v poměru více než polovina celkového objemu vývozu, dále ropné výrobky, významnou položkou byla i káva (až 27 %), ale také pivo (téměř 3 %), v menší míře šlo o strojírenské komponenty. Export pivovarnických výrobků lze připsat vůbec první zahraniční investici v zemi, a totiž holandskému pivovarskému koncernu Heineken, který ve Východním Timoru založil i samostatný národní brand Luirai. Současně ani vývoz kávy není zcela bez významu, zejména s ohledem na zájem o dodávky ze strany amerického řetězce Starbucks.

Z druhé strany je TL pro své nedostatečné výrobní kapacity závislá na dovozech ze zahraničí. Významnými dovozci jsou opět ČLR a Indonésie, jež doplňuje Singapur, Malajsie a Austrálie. TL tak ročně dováží výrobky v objemu za více než miliardu USD, kde jsou významným dílem zastoupeny zpracované ropné výrobky, automobily, stejně tak i potravinářské výrobky a zemědělské komodity.

	2019	2020	2021	2022	2023
Import ze zemí mimo EU (mil. EUR)	482,00	N/A	N/A	N/A	N/A
Export do zemí mimo EU (mil. EUR)	126,64	N/A	N/A	N/A	N/A
Saldo se zeměmi mimo EU (mil. EUR)	-355,36	N/A	N/A	N/A	N/A

Zdroj: EIU, Eurostat

3.2 Přímé zahraniční investice

Na podporu přílivu zahraničních investic byla vytvořena dedikovaná agentura Agencia de Promocao de Investimento e exportacao de Timor Leste I.P. / TradeInvest. Jejím cílem je přispívat k hospodářskému rozvoji země propagací, koordinací a facilitováním zahraničních investic, stejně jako konzultovat investiční politiky, přispívat k dialogu se soukromým sektorem a dohlížet na průběh investičních zaměrů v zemi včetně přímé podpory firmám při administrativních krocích spjatých s investováním.

TradeInvest

Rue 25 de Abril, č. 8

Colmera

Vera Cruz, Dili

+670 3311105

Vládní strategický plán na podporu investic uvádí klíčové sektory - oil&gas, lesnictví, chov skotu, rybolov, turismus, energetika, infrastruktura, stavebnictví, plantážnictví a doprava. Současným významným investorem v zemi je Singapur, který se zaslouží o mnohomilionovou investici do řetězce pětihvězdičkových hotelů, servisovaných apartmánů a zábavních center Pelican Paradise Group v hlavním městě Dili a přilehlém městě Tibar na rozloze 550 ha. Další singapurská developerská společnost A-Smart Holdings se zajímá o možnost rozvoje residenčních zón a maloobchodních parků.

Balíček investičních pobídek zahraničijí klasické benefity upravující vstup a setrvání v zemi, daňovou povinnost a celní povinnost. Všichni investoři držící povolení Declaration of Benefit či Zvláštní investiční dohodu mají nárok na minimálně 5 obchodních víz pro kvalifikované pracovníky, a pronájem pozemků od státu či soukromého developera na dobu obnovitelných 50 let, souhrnně pak až na dobu 100 let. V závislosti na sektoru a počtu vytvořených pracovních míst je možné 100 % zproštění daně z příjmu, stejně jako 100 % zproštění celních povinností.

3.3 FTA a smlouvy

Smlouvy s EU

EU s TL uzavřela několik bilaterálních smluv za účelem podpory jejich přístupu k WTO, ASEAN, a EU-Pacific Interim Economic Partnership Agreement (další členi Papua Nová Guinea, Samoa, Šalamounovy ostrovy, Fidži) - stále v přístupovém procesu

Cotonou Partnership Agreement v režimu "everything but arms", jinak bez kvót a cel

Smlouvy s ČR

Seznam platných smluv mezi ČR a TL je uveřejněn na úřední desce Ministerstva zahraničních věcí ČR v sekci [Cestování/Mezinárodní smlouvy](#).

Z hlediska nesmluvních dokumentů typu LoI, MoU či jiné neformální úmluvy o vzájemné spolupráci dosud žádné neexistují.

Východní Timor společně s Indonéskou republikou usilují o ustanovení volné zóny obchodu na společné hranici za zvláštního využití oblasti Oe-Cusse, která se pro svůj mezinárodní přístav a letiště zdá jako vhodná oblast rozvoje zvláštní ekonomické zóny.

Východní Timor společně s Austrálií sdílí jednu z největších námořních zvláštních ekonomických zón, v rámci které spolupracují na těžbě ložiska Greater Sunrise.

3.4 Rozvojová spolupráce

Východní Timor / Timor-Leste se počínaje získáním nezávislosti v roce 2002 věnuje budování státu a rozvoje nezávislé národní ekonomiky. Z důvodu relativně omezených přírodních zdrojů, státních financí, nízkého stupně vzdělanosti a řady dalších aspektů jako přímého následku vysoké míry chudoby, která se týká až polovina obyvatelstva, prakticky není další rozvoj země možný bez příspěvku mezinárodních donátorů. Mezi ty hlavní historicky patří především australská vláda s ročním příspěvkem cca 17 M USD, a dále agencie OSN - Unicef (až 4 M USD), GCF (až 3 M USD), WHO (2,5 M USD) - či americká USAID (2,6 M USD). Mezi 10 největších rozvojových donátorů patří i EU, která na rozvoj země vynakládá bezmála 2 M USD.

Australská rozvojová asistence v souhrnu za programové období 2022 až 2024 dosahuje až 118 M USD, a soustředí se především na oblast zdravotnictví (včetně potravinové bezpečnosti, vývojového zaostávání, WASH projektů), dále na oblasti stabilizace (posilování demokratických institucí, nastavení systému sociálního zabezpečení, potírání násilí na ženách a dětech), na oblast hospodářské obnovy (budování infrastruktury a konektivity), oblast vzdělávání a na soukromý sektor (rozvoj turismu, zúročení přírodních zdrojů apod.). Souběžně se kontrastně americká rozvojová pomoc soustředí významně více na hospodářský růst a rozvoj obchodu - odpadové hospodářství a recyklace, akvakultura, telekomunikační služby, IT; sekundárně pak na budování rezilience.

Rozvojová pomoc poskytovaná historickým kolonizátorem sousední Indonésii je orientovaná na technickou pomoc, a totiž při chybějícím legislativním rámci na indonéské straně pro poskytování měkkých půjček či grantům třetím zemím. Indonésie významně přispěla na zvládnání kovidové pandemie v zemi, a dlouhodobě se soustředí na rozvoj zemědělství, ale i svobodná média. Indonesia Aid (LDKPI) volí i cestu spolupráce s jinými donátory regionu, např. japonskou JICA na tématech rybolovu či rozvoje finančního sektoru.

3.5 Perspektivní obory (MOP)

Na překážku českému exportu do Východního Timoru jsou bezesporu časté přírodní katastrofy (ať už sesuvy půdy, tajfuny, či záplavy), slabě rozvinutá infrastruktura, závislost na olejářském a plynářském průmyslu, a z toho pramenící neduhy typické pro „holandskou nemoc“, kdy zemědělství je silně podinvestováno a zůstává technologicky zaostalé. Míra chudoby se blíží 50 % celkové společnosti, což je alarmující, a to i s ohledem na klesající trend od roku 2007. Jen těžko je odhadnutelná míra nezaměstnanosti – dle některých zdrojů až 40 % - avšak pro chybějící statistiky, silně cashovou ekonomiku, kde většina společnosti operuje v neformálním sektoru, je údaj jen velmi přibližný. Uvažovat lze o dodávkách strojírenských výrobků a dílů ve prospěch dominantního olejářského průmyslu, a dále odvětví vyplývající z prozatím pozastaveného Strategického plánu rozvoje 2011 – 2030, tj. infrastruktura. ČOV a vodohospodářství obecně. Smysluplná by mohla být propagace českých vodohospodářských řešení, a vzhledem ke stavu hospodářství téměř jakéhokoliv zpracovatelského průmyslu za pomoci nástroje B2B, tedy nejdříve uvedení firem na trh skrze rozvoj místního technického know-how a posílení tuzemského průmyslu. V roce 2010 byl s ohledem na příležitosti vodohospodářského průmyslu implementován v Dillí MLP „Podpora rozvoje infrastruktury ve Východním Timoru“ prostřednictvím zavedení mobilní čističky vod pro vnitřně vysídlené obyvatele v utečeneckých táborech či v nově přidělených dočasných obydlích od česko-indonéské firmy PT IWET (Indonesian Water Equipment Technology s GeoTest Brno, za cca. 20 000 EUR). Příležitosti v oblasti výstavby infrastruktury se budou koncentrovat kolem projektů silniční a mostní soustavy, ale také výstavby logistické základny Suai, která bude obsluhovat olejářsko-plynářské těžební stanice na jižním pobřeží. Hovoří se také o připravovaném tendru na výstavbu nemocničního zařízení včetně diagnostické laboratoře v investiční výši 17,9 M USD.

Je žádoucí sledovat rozvojové aktivity multilaterálních organizací v zemi, kde mohou vyvstat četné příležitosti dodávek realizovaných skrze klasická tendrová řízení. Ilustrativním příkladem mohou být projekt Světové banky:

- 1 Bytový projekt pro zranitelné komunity
- 1 Rozšíření letiště Presidente Nicolau Lobato Int. Airport včetně runveje a terminálu pro pasažéry v investiční spolupráci s ADB ve výši 135 M USD
- 1 Rozvoj přístavu Dili pro přepravu nákladu a osob v rámci země po uvedení do provozu mezinárodního přístavu Tibar
- 1 Koridor Dili-Ainaro: výstavbu klimaticky odolné infrastruktury 2018 – 2021 (díky dodatečnému financování prodlouženo do konce roku 2022)
- 1 Projekt Cristo Rei: Rozvoj turistické zóny hlavního města Dili

Jakkoliv země vládne jen skrovným obranným rozpočtem v řádu desítek milionů USD, armáda a obranný sektor prošel určitou restrukturalizací, ze které mohou plynout obchodní příležitosti.

Timorský parlament uzákonil v loňském roce povinnou vojenskou službu, která doplní profesionální armádu, tu nyní tvoří 3000 vojáků. Kontrahovaný obranný rozpočet bude z velké části dedikován na plnění Národního plánu obrany Force 2020. Vlastní vybavení obranné techniky se v TL nevyrobí a velká část stávajícího vybavení jsou vojenské dary cizích států. F-FDTL vzniklo v roce 2001 rozpuštěním původní ozbrojené větve odbojového hnutí TL. Dnes se strategicky zaměřuje především na:

- 1 rozvoj vojenské infrastruktury
- 1 investice do logistiky
- 1 zajištění komunikace a vybavení
- 1 rozvoj mírových operací
- 1 námořní bezpečnost
- 1 posílení spolupráce se zahraničními partnery

TL armáda spolupracuje na společných cvičeních s US námořnictvem včetně mariňáků, JAP Ground Self-Defense Force či AUS obrannými silami, např. při posledním cvičení HARI HAMATUK v roce 2019. Širší obranná spolupráce je nastavena s Austrálií. Ta kromě nabídky vzdělávání na vojenských akademiích a dalších programů budování kapacit obnášela i významný vojenský dar v podobě 2 hlídkových člunů AUS produkce pod záštitou programu Pacific Maritime Security Program (PMSP), kterým AUS cílí na rozvoj námořní bezpečnosti i v dalších státech Pacifiku. Východní Timor dodávku obdržel v roce 2023. Indonéské námořnictvo si s Námořnictvem TL nastavilo systém spolupráce s názvem Navy to Navy Talks (NTNT) zaměřené na posilování spolupráce v oblasti námořní bezpečnosti. Praktické vyústění ToR bylo prozatím odkládáno z důvodu pandemie. IDN a TL také průběžně spolupracovaly při ochraně pozemních hranic před a během trvání prezidentských voleb. US a TL spolupracují na společných cvičeních na úrovni různých složek: F-FDTL a US Marine, F-FDTL a Rhode Island National Guard, pravidelné cvičení US Navy a F-FDTL pod názvem CARAT (Cooperation Afloat Readiness and Training) – naposledy v přístavu Hera (TL) v 2021. Obranný rozpočet každoročně odpovídá nižším desítkám milionů dolarů, což do značné míry odráží stav veřejných financí, nikoliv skutečné potřeby ve světle složité geopolitické situace.

TL má současně vlastní **Digitální strategii 2032**, což je současně horizont pro plnou digitalizaci vládních institucí s cílem zlepšit službu občanům, odlehčit byrokracii a posílit digitální ekonomiku. V širším kontextu jsou pak realizovány infrastrukturní projekty optických kabelů, které propojí pacifickou oblast od Singapuru do Austrálie za spolupráce timorského podniku SACOM TL s indonéským státním energetickým podnikem PLN Icon Plus.

- ▶ Obranný a bezpečnostní průmysl
- ▶ Strojírenství
- ▶ Zemědělství a akvakultura
- ▶ Voda, vodohospodářství a životní prostředí
- ▶ Energetika
- ▶ ICT

Timorská agentura na podporu hospodářství pro zajímavost identifikuje růstové sektory [takto](#).

4 Kultura obchodního jednání

Podkapitoly:

[4.1 Úvod](#)

[4.2 Oslovení](#)

[4.3 Obchodní schůzka](#)

[4.4 Komunikace](#)

[4.5 Doporučení](#)

[4.6 Státní svátky](#)

4.1 Úvod

Obecně lze od timorské obchodní kultury očekávat podobné atributy jako u jakékoliv jiné asijské kultury. Z podstaty historického kontextu, který je v relativně nedávném období poznamenán krvavou válkou za nezávislost, a současně v kontextu země řadící se mezi nejméně rozvinuté státy světa, lze očekávat na výsost jižanský styl jednání. Z kulturního hlediska se jedná o směs indonéských, respektive malajských vlivů silně definovaných portugalskou okupací.

4.2 Oslovení

Budování dobrých vztahů s timorským obchodním partnerem je základem úspěchu. Tak, jak je to typické v asijské obchodní kultuře obecně, je vždy preferován osobní kontakt s relativně vysokou mírou pravidelnosti. Oproti sousední indonéské obchodní kultuře může být reaktivita na oslovení skrze e-mail či chatovací aplikace opět o něco nižší, ale obecně je preferováno druhé zmíněné. Při oslovení je třeba vždy předem prostudovat pozadí oslovovaného partnera, z hlediska vzdělání, společenského statutu, stejně jako jeho kultury a etnicity, a brát v úvahu případnou hierarchii v těchto ohledech. Pokud během jednání dojde k výměně obchodního zástupce na timorské straně, je třeba počítat s opětovným budováním vztahu od samého začátku včetně vysvětlení celého dosavadního procesu jednání.

4.3 Obchodní schůzka

Obchodní schůzky se snažte, pokud možno, sjednávat s určitým předstihem, a neočekávejte od timorského obchodního partnera dochvilnost. Vlastního příchodu na schůzku se tak může na druhé straně protáhnout nejen o akademických 15 minut, ale i podstatně delší dobu. Ze strany českého obchodního zástupce je pak vhodné situaci korigovat dodržováním evropských pravidel slušnosti, kdy se při eventuálním pozdním příchodu vhodnou formou a včas omluvíte. Při načasování schůzek je vhodné se vyhnout náboženským svátkům (viz. samostatná kapitola) a období obědové pauzy, až do 14. hodiny odpoledne. Schůzky projistotu potvrzujte opakovaně a naposledy ještě den před samotným konáním. Nelze konstatovat, že by se uplatňovaly zásadnější genderové rozdíly v jednání s mužem či ženou. Běžnou praxí je potřesení rukou. A vysloveně timorskou zvyklostí je předání dárků, na které je kladen velký důraz a samotnému aktu předání velká pozornost.

Schůzky je lépe nezačínat hned vlastním gró sdělení, ale věnovat se alespoň na začátku budování vztahů a snaze o vzájemné pochopení odlišných kulturních a životních realit. V kontextu timorské pohostinnosti Vám bude nabídnuto občerstvení, které je spíše neslušné odmítat.

4.4 Komunikace

Zatímco oficiálními jazyky jsou tetum, indonéska bahasa i angličtina, mnoho z Vašich vzdělanějších obchodních partnerů bude hovořit také plyně portugalsky. Přizvání tlumočnicka zejména k jednáním zásadnějšího významu nelze nedoporučit, ale pro hladkost a kontinuitu jednání je vhodnější být správně jazykově vybaven.

Vlastní komunikací je i styl oblékání, kdy si v kontaktu s Timořani můžete dopřát větší svobody - postačí košile a klasické kalhoty, dámy mohou zvolit sukně s blůzou, i maskulinější vzhled, v prvním případě je vhodné respektovat relativně konzervativní a náboženstvím zatíženou kulturu a hlídat délku sukně po kolena. V závislosti na důležitosti zástupce, se kterým se setkáte, je třeba zvolit formálnější styl oblékání tak, jak bychom to ostatně očekávali kdekoliv v Evropě.

Společenská hierarchie se může odrážet na timorském komunikačním stylu i pro Evropany možná rozrušujícím těkavým odhlížením od osob vyššího postavení. To samo o sobě neindikuje nezáměr o probírané téma, nesouhlas, či snad despekt, ale je jakýmsi potvrzením společenské hierarchie a jejího vzájemného uznání. Jinak lze očekávat klasický asijský styl jednání - vleké nekonkrétní konverzace, i déle mimo hlavní obchodní téma, přebírání vizitek oběma rukami a jejich důkladné prostudování na důkaz uznání a zájmu o druhou osobu, výměna dárků, zájem o realie země původu obchodního partnera a dotazování se na ně.

4.5 Doporučení

Vězte, že Timořané stejně jako ostatní příslušníci jihovýchodoasijských kulturů jsou velmi hrdí na svou národní gastronomii. Je tedy vhodné neodmítat pobídky ke konzumaci nabízeného občerstvení a projevit zájem o předkládané nápoje a jídlo a doplnit jej komentářem o své národní kuchyni.

Je také vhodné vyvarovat se přílišné přímosti, či vcelku jakékoliv kritičnosti. Svého obchodního partnera dobře poslouchajte a sledujte jeho neverbální komunikaci, která Vám může naznačit jeho případnou (ne)otevřenost některým tématům, zejména pak těm politickým.

Berte také v úvahu křesťanský charakter země, a neváhejte zmiňovat určité podobnosti původní křesťanské kultury v domovské zemi a průsečíky, které mezi vzdálenou destinací a vlastní domovinou vidíte. S tím souvisí i náboženské svátky, při jejichž konání zejména v případě Vánoc a Velikonoc můžete očekávat bujaré oslavy. Jejich průběh může určitým způsobem zasáhnout i do Vašich obchodních jednání a lze se setkat s předáváním dárků u těchto příležitostí i v rámci obchodních setkání.

4.6 Státní svátky

Indonéská vláda uvádí přehled státních svátků pro rok 2024 na své [úřední desce](#). Je vhodné prověřit si před cestou dostupnost partnerů, která může variovat. Také je doporučitelné bedlivě sledovat proměnlivost kalendáře pracovních dní v závislosti na pohyblivosti některých svátků (Oslavy Corups Christi, muslimský svátek Idul Adha a další).

5 Základní podmínky pro uplatnění českého zboží na trhu

Podkapitoly:

[5.1 Vstup na trh](#)

[5.2 Formy a podmínky působení na trhu](#)

[5.3 Marketing a komunikace](#)

[5.4 Problematika ochrany duševního vlastnictví](#)

[5.5 Trh veřejných zakázek](#)

[5.6 Platební podmínky, platební morálka a řešení obchodních sporů](#)

[5.7 Víza, poplatky, specifické podmínky cestování do teritoria](#)

[5.8 Zaměstnávání občanů z ČR](#)

[5.9 Veletrhy a akce](#)

5.1 Vstup na trh

Vstup na timorský trh je odvislý od partnerství s prověřeným spolehlivým místním partnerem. Vzhledem k nízkým až chybějícím výrobním kapacitám je země prakticky na dovozech závislá, což je odráží do přehledu celních výměr. Dovošní cla jsou relativně nižší. Základní dovošní sazba činí 2,5 %.

Vyšší celní zatížení lze očekávat u alkoholických výrobků, na které se vztahuje srážková daň 12 %, tabákové výrobky podléhají srážkové dani až ve výši 200 % , dovoz paliv a ropných výrobků podléhá sazbě 10 %, a dovoz vod, minerálních vod, slazených vod srážkové dani 20 %.

Nepřehlednost legislativních předpisů a regulací trhu na Vás vede k doporučení řídit se především radami obchodně-konzultačních agentur (viz. příslušná kapitola), případně prověřeného místního partnera. Doporučitelný je i kontakt se zahraničním zastoupení Východní Timoru, případně využití znalostí indonéských obchodních partnerů.

Investiční vstup je sektorově omezen dle míry strategičnosti a významu pro centrální vládu. Mediální aktivity, telekomunikační služby, dále pozemní doprava či letecká infrastruktura a doprava, dále herní průmysl, pojišťovací služby či některé volnočasové aktivity podléhají více povolovacím procedurám než obchodní aktivity v oblastech mimo jmenované sektory. Stejně tak není ve Východním Timoru možné volně kupovat pozemky či nemovitosti, tyto jsou na místo toho pronajímány ačkoliv na dobu desítek let. Právě na pronájem nemovitostí a pozemků, zejména pokud jde o jeho délku, se vztahů benefity přidělované v závislosti na držení licence Declaration of Benefits (DoB), či Special Investment Agreement (SIA). Držitelé těchto oprávnění získají přístup k delším nájemním smlouvám. Současně je nutné připomenout, že v zemi nepůsobí realitní agentury, a nemovitostní služby nejsou zprostředkovávány, nýbrž je třeba kontaktovat vlastníka. Mezi dalšími benefity investor může získat daňové úlevy, povolení k zaměstnání vyššího počtu zahraničních pracovních sil, osvobození od celního zatížení atd.

5.2 Formy a podmínky působení na trhu

Pro podnikání ve Východním Timoru je třeba zajistit jedno z následujících povolení: Declaration of Benefits vs Special Investment Agreement. Právě na základě jedné ze zmíněných obchodních licencí je možné čerpat státní benefity podporující rozvoj daného průmyslu v zemi, a právě tyto obchodní licence Vám otevírají cestu k pronájmu příslušné nemovitosti či pozemku pro výkon Vašich podnikatelských aktivit. Nabízejí se různorodé formy zastoupení od prostého distribučního statutu po joint venture, obecně se má za to, že založit podnikání ve Východním Timoru je významně snazší než jinde v regionu. Blíže k formám zastoupení naleznete v kapitole [Starting Business](#).

Nově vzniklou firmu nelze zaregistrovat on-line, ale pouze za osobní přítomnosti. Práce na digitalizaci obchodního rejstříku a registrace v něm teprve probíhají. Registrace obchodního subjektu je zdarma a bližší návod lze vyhledat na stránkách [SERVE IP](#). Zápis do obchodního rejstříku může trvat až 5 dní a je podmíněn složením základního kapitálu, v případě zahraničních subjektů, ve výši 5000 USD. SERVE IP je veřejnou institucí, která vede obchodní rejstřík a centrálně zajišťuje všechny kroky spjaté s otevřením podniku v zemi, s tím souvisí přihlášení na daňovém úřadu, vyhotovení obchodní licence, či dalších sektorově zaměřených licencí. Následně podnikatel žádá místní Ministersvo financí o vystavení certifikátu o likviditě podniku.

SERVE IP

+670 311 0116

+67078122222

info et serve.gov.tl

Pro vysvětlení omezeného podnikání v konkrétních sektorech, konzultujte [Negative Investment List](#).

5.3 Marketing a komunikace

Míra digitalizace je ve Východním Timoru významně nižší než v okolních zemích. Upřednostňuje se přímá prezentace firemní nabídky při osobním styku, stejně jako předávání tištěných materiálů oproti webové prezentaci či sociálním médiím. Níže uvedené agentury mohou poskytnout asistenci při pronikání na místní trh i při zpracování marketingové strategie, současně pro případ nábory místních pracovníků zajistí jejich onboarding i pracovně-právní náležitosti.

Personální agentury

Caltech Group

Venture Hotel Suite 1 Rua de Lecidere,

Bidau Lecidere, Dili, Timor Leste

info@caltechgrp.com

+670 7731 1646

Konnekto

02-24 Landmark Plaza, Dili, Timor Leste

info@konnekto.com

+670 7361 5174

Obchodně-konzultační firmy

Primos Bo'ot

Av Presidente Nicolau Lobato,

Timor Plaza, CBD3, 3rd Floor, Room 308, Dili, Timor Leste

info@primosboot.com

+670 7831 8131

JJJ Associates Timor

Rua Do Fomento Uno, Dili,

Timor Leste

partners@jjj-associates-timor.com

+670 7372 9717

5.4 Problematika ochrany duševního vlastnictví

Národní legislativa ve vztahu k ochraně duševního vlastnictví dosud chybí. Doporučuje se registrace veškerých ochranných známek, log, názvů společností, patentů, a totiž za pomoci již zmíněného úřadu SERVE IP. Bližší informace o velmi omezených možnostech ochrany duševního vlastnictví jsou dostupné na stránkách konzultační agentury [PWP](#).

Za hlavní a vůdčí doporučení lze považovat vyhlášení zápisu nového obchodního subjektu do obchodního rejstříku prostřednictvím místního tisku formou tzv. Cautionary Notice (uvádějící vlastníka společnosti, adresu sídla, popis hlavní obchodní činnosti, popis patentu/designu/ochranné známky). Příklady jsou k posouzení na výše uvedeném webu.

Východní Timor je členem Mezinárodní organizace pro ochranu duševního vlastnictví (WIPO) od roku 2017. Právě členství ve WIPO by mělo urychlit přípravy národní strategie duševního vlastnictví a z kvalitnit národní legislativu v dané oblasti.

Národní legislativa pokrývá řadu témat souvisejících s penalizací v důsledku porušení obchodního práva, předpisů cílích na státní incentivizaci zahraničních investic v zemi, regulacemi jednotlivých sektorů, předpisů souvisejících s užíváním národních symbolů při výkonu podnikatelské činnosti, předpisů o registraci oborově specifických licencí. Přehled naleznete na [stránkách WIPO](#).

5.5 Trh veřejných zakázek

Režim veřejných zakázek je upraven v zákoně č. 10/2005. V důsledku decentralizace státní správy včetně správy rozpočtu mají i nižší správní celky k dispozici vlastní rozpočty pod svým vlivem a administrací. Schvalovací procesy přímo korelují s objemem veřejné zakázky. VZ do 500 000 USD jsou schvalovány na ministerské úrovni, VZ přesahující 1 milion USD podléhají schválení předsedy vlády. U VZ menšího rozsahu, tedy od 200 000 USD do 500 000 USD spadá výběrové řízení do gesce Úřadu pro správu veřejných zakázek. V ad hoc případech může docházet k výjimkám ze základního mechanismu, ten lze však rozčlenit do 4 kategorií.

Preselektce dodavatelů: Vláda uveřejní informaci o preselektci dodavatelů pro účely zakázky převyšující 250 000 USD. Záměrci o účast ve VZ se přihlásí dodáním základních informací, než jim bude umožněno zúčastnit se vlastního řízení o VZ.

Zrychlená procedura VZ: Zrychlená procedura VZ se vztahuje na zakázky v objemu do 1000 USD automaticky. Mimoto existuje procedura s vymezeným polem zájemců, která se rovněž vztahuje na VZ nižšího objemu, pro který většinou již historicky existuje předdefinovaný seznam osvědčených dodavatelů.

Tuzemské VZ: V případě tuzemských VZ jsou tyto definovány maximálním objemem do 100 000 USD a jedná se vlastně o první fázi mezinárodní VZ, ve které jsou a priori upřednostněny tuzemské firmy.

Mezinárodní VZ: Mezinárodní klání o VZ je vyhlašováno automaticky pro tyto situace - stavební práce nad 1 M USD, technické služby nad 250 000 USD, konzultační služby nad 200 000 USD

Mechanismus trhu veřejných zakázek je relativně transparentní a otevřený konkurenci. Rozlišuje se mezi tuzemskými a mezinárodními VZ, kdy první musí být uveřejněny v místním tisku v dostatečném předstihu, a v druhém případě musí být alespoň dvakrát uveřejněny v mezinárodních denících. O veřejné zakázce se lze ucházet prostřednictvím elektronického portálu.

5.6 Platební podmínky, platební morálka a řešení obchodních sporů

Vzhledem k velmi omezeným zkušenostem s obchodováním ve Východním Timoru, lze jen těžko komentovat zavedenou praxi v otázkách platebních podmínek, morálky či řešení obchodních sporů.

Pro realizaci zahraničních plateb a vedení účtu na právnickou osobu je možné využívat zahraničních bank stejně jako jedné dostupné tuzemské banky (BNCTL).

Obecně vzato je ve Východním Timoru velmi omezený přístup k půjčkám. Hovoří o tom i ukazatel poměru půjček soukromému sektoru vůči HDP, ve kterém TL dosahuje jen 12,7 % HDP v porovnání se sousedními státy - Indonésie 35,3 %, Filipíny 48,9 % HDP.

5.7 Víza, poplatky, specifické podmínky cestování do teritoria

Pro aktuální informace o režimu vstupu do země pro české občany se obraťte přímo na webový portál [Ministerstva zahraničních věcí České republiky](#), případně na zastupitelské úřady cizí země.

V obecné rovině však dlouhodobě platí, že čeští občané mohou požívat až 90 denního bezvízového vstupu do země pouze s vystavením základní vstupní propustky, jejíž dílčí část se při opuštění země odevzdává celnímu úředníkovi. V současné době není známo, že by byly aplikovány jakékoliv turistické daně či poplatky, ani specifické celní kontroly.

5.8 Zaměstnávání občanů z ČR

Pro informace o pracovních-právních náležitostech smluv a podmínek pobytu stejně jako zaměstnávání českých občanů ve Východním Timoru je třeba se obrátit na jednu z navrhovaných obchodně-konzultačních společností (viz. dále v textu).

5.9 Veletrhy a akce

Ve Východním Timoru dle nám dostupných informací nejsou k dispozici relevantní veletrhy a výstavní akce. Timorští podnikatelé a zástupci státních podniků se pravděpodobně účastní podobných akcí organizovaných v Indonésii, zejména akce Trade Expo Indonesia, eventuálně v ČRL např. China International Import Expo.

6 Kontakty

Podkapitoly:

[6.1 Kontakty na zastupitelské úřady ČR v teritoriu](#)

[6.2 Praktická telefonní čísla \(záchranka, policie, požárníci, infolinky, apod.\)](#)

[6.3 Důležité internetové odkazy a kontakty](#)

6.1 Kontakty na zastupitelské úřady ČR v teritoriu

Velvyslanectví České republiky v Jakartě

Embassy of the Czech Republic (Kedutaan Besar Republik Ceko)

Jalan Gereja Theresia 20, Menteng Jakarta 10350

Tel: +62 (0) 8119245663-4

Konzulární pohotovost tel: +62 811 1941251

E-mail: jakarta@embassy.mzv.cz, commerce_jakarta@mzv.cz

Web: <http://www.mzv.cz/jakarta>

V současnosti není ve Východním Timoru zastoupena žádná česká instituce prezenčně. Země je přiakreditována k agendě českého zastoupení v Indonésii výše.

Delegace Evropské Unie ve Východním Timoru

Palm Business and Trade Centre, Block D, 4. patro,

Rua de Fatumeta, Surik Mas, Dili, Timor-Leste

Delegation-Timor-Leste@eeas.europa.eu (+ 670) 3311580

Web: [Delegation of the EU to Timor Leste](#)

Kontaktní úřad Východního Timoru v Evropě

Velvyslanectví Východního Timoru v Belgickém království a se stálým zastoupením při EU

Av. de Tervueren 102, 1040 Etterbeek, Belgie

+32 2 735 96 71

Web: [Embassy of Timor Leste in Belgium](#)

6.2 Praktická telefonní čísla (záchranka, policie, požárníci, infolinky, apod.)

Policie: 112, +670 331 1380

Záchranka: 110, +670 331 1044

Hasiči: 115, +670 331 0340

Pohotovostní linka: 112

6.3 Důležité internetové odkazy a kontakty

Mediální zdroje

Vždy dostupné v portugalsštině, angličštině či jazyce tetum.

Národní tisková agentura TATOLI

+670 3310 0380 redasauntatoli@gmail.com

Oe-kusi Post

+670 772 34114 info@OeKusiPost.com

Independente

+670 774 02330

Dili Weekly

+670 7848 7590 info@thediliweekly.com

Suara Timor Lorosae

+670 7735 2427